

Nadużywanie alkoholu przez młodych mężczyzn i młode kobiety – znaczenie czynników temperamentalnych i charakterologicznych

Jan Chodkiewicz*

Instytut Psychologii, Uniwersytet Łódzki, Łódź

THE OVERUSE OF ALCOHOL BY YOUNG MEN AND WOMEN. THE IMPORTANCE OF TEMPERAMENTAL AND DISPOSITIONAL FACTORS

A number of research reveals that temperamental traits may be a risk factor in alcohol dependence. Despite that few studies explore such effects among students overusing alcohol. The research objective was to estimate the relationships among temperamental and dispositional factors in accordance to R. Cloninger and the overuse of alcohol by both female and male students. The group of 278 individuals (156 females and 122 males) completed a battery of instruments such as: My Behaviors Questionnaire by Juczyński and TCI Questionnaire by Cloninger. On the basis of My Behaviors Questionnaire and results of the cluster analysis, three groups with different model of drinking were distinguished. Moreover there were differences among them in risk factors of alcohol dependence. The most important factors for female students overusing alcohol were novelty seeking and avoidance of damages. Additionally the most important factors for male students overusing alcohol were persistence, self-directedness and cooperation.

WPROWADZENIE

Nadużywanie alkoholu przez osoby w okresie wczesnej dorosłości od dawna stanowi przedmiot badań i analiz naukowych. Dzieje się tak, ponieważ rozmiar spożycia alkoholu w tej grupie znacznie przewyższa inne grupy wiekowe i mimo zmian na przestrzeni lat stale utrzymuje się na bardzo wysokim poziomie (Chen i Kandel, 1995; Quigley i Marlatt, 2000; IX Rap. Specj. dla Kongresu USA, 2002; Martens i wsp., 2008). Intensywne picie zawsze niesie ze sobą możliwość rozwoju uzależnienia – w badaniach amerykańskich stwierdzono, iż w grupie osób 18–29 lat występuje najwyższy odsetek osób u których występowały objawy nadużywania i uzależnienia od alkoholu – zarówno u kobiet jak i mężczyzn (Clark i Hilton, 1991; Grant i wsp., 1994). Młodzi, intensywnie pijący dorośli doświadczają także licznych negatywnych konsekwencji swego picia, wśród których wymienia się między innymi podejmowanie ryzykownych zachowań seksualnych (grożących m.in. zakażeniem wirusem HIV), udział w bójkach i innych konfliktach z otoczeniem, bycie ofiarą napadów a także prowadzenie pojazdów pod wpływem alkoholu z wszystkimi następstwami tego faktu (VIII Rap. Specj. dla Kongresu USA, 1995).

Wśród zmiennych powiązanych z podejmowaniem zachowań ryzykownych, w tym nadużywaniem substancji psychoaktywnych, znacząca rola przypada temperamentowi, na co wskazują badania przy użyciu metod będących operacjonalizacją różnorodnych jego koncepcji. W prowadzonych w tym nurcie badaniach stwierdzono na przykład, że osoby nadużywające alkoholu i uzależnione osiągają istotnie wyższe wyniki w Skali Poszukiwania Doznań Marvina Zuckermana. Poszukiwanie doznań związane jest z wrażliwością na pozytywne wzmocnienia i poszukiwaniem przyjemności, a nadużywanie alkoholu może stanowić dla tych osób źródło stymulacji i „nagrody” (Horvath i Zuckerman, 1993; Zuckerman, 1994ab). Badania studentów ($n=309$) przy użyciu kwestionariusza temperamentu FCZ-KT Zawadzkiego i Strelaua wskazywały, że osoby zagrożone uzależnieniem przejawiają w porównaniu z niezagrażonymi niższą reaktywność emocjonalną (mniejszą wrażliwość i większą odporność emocjonalną). Zaobserwowano również, że wymiar aktywności w grupie osób zagrożonych osiągnął wyższe wyniki (na poziomie tendencji statystycznej). Nadużywanie alkoholu zdaniem autorek badania może więc służyć zaspokojeniu zapotrzebowania na stymulację (Miklewska i Miklewska, 2000).

Ujęciem, które budzi szczególne zainteresowanie w odniesieniu do omawianego obszaru badań jest psychobiologiczna koncepcja osobowości Roberta Cloningera. Koncepcja jest opisana szeroko w literaturze przedmiotu (m.in. Hornowska, 2003) nie ma więc potrzeby dokładnego przed-

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Jan Chodkiewicz, Instytut Psychologii, Uniwersytet Łódzki, ul. Smugowa 10/12, 91-433 Łódź. e-mail: janchodkiewicz@poczta.onet.pl

stawiania jej w ramach niniejszej pracy. Dla pełniejszego zrozumienia prezentowanych poniżej wyników badań przypomnieć należy jedynie, iż zgodnie z ujęciem Cloningera osobowość składa się z genetycznie uwarunkowanego temperamentu oraz środowiskowo zdeterminowanego charakteru. Temperament rozumiany jest jako genetycznie uwarunkowany wzorzec reagowania na bodźce, natomiast charakter ujmowany jest jako kształtujące się w ciągu całego życia cechy jednostki, związane z spostrzeganiem własnej osoby. Temperament składa się z czterech wymiarów: poszukiwania nowości (PN), unikania szkody (US), zależności od nagrody (ZN) oraz wytrwałości (W), a charakter z 3 wymiarów: samokierowania (S), skłonności do współpracy (SW) oraz autotranscendencji (AT). Dla każdego, poza wytrwałością wymiaru temperamentu i charakteru wyodrębniono również podwymiary (Cloninger, 1986, 1997; Cloninger, Svrakic i Przybeck, 1993; Hornowska, 2003).

Przy użyciu Kwestionariusza TCI będącego operacjonalizacją koncepcji Cloningera przeprowadzono szereg badań dotyczących osób zagrożonych uzależnieniem i uzależnionych. Galen i wsp. (1996) badając hospitalizowanych psychiatrycznie adolescentów ($n=140$) wykazali, iż poszukiwanie nowości istotnie powiązane jest z częstotliwością picia i natężeniem problemów alkoholowych. Z kolei w badaniach Hornowskiej (2003) osoby uzależnione od alkoholu ($n=30$, uczestnicy mityngów AA) w porównaniu z niezależnymi osiągnęły wyższe wyniki w podskalach ekstrawagancja i sentymentalność (podwymiary zależności od nagrody), niższe w odpowiedzialności i dobrych nawykach (podskale samokierowania) oraz wyższe w transpersonalnej identyfikacji (podskala autotranscendencji). Syrek i wsp. (2007) badali osoby z minimum 6-miesięczną abstynencją uczestniczących w mityngach Anonimowych Alkoholików ($n=55$, zarówno M jak i K) i porównywali uzyskane w TCI wyniki z grupą kontrolną. Alkoholicy osiągnęli wyższe wyniki w skalach poszukiwanie nowości i unikanie szkody, niższe wyniki w skali samokierowanie oraz zdolność do współpracy oraz wyższe wyniki w skali autotranscendencji. Istotne różnice zaobserwowano również w odniesieniu do większości podskal wymienianych wymiarów. Poszukiwanie nowości okazało się również predyktorem nawrotu u mężczyzn uzależnionych od alkoholu po ukończeniu terapii odwykowej (Meszarosz i wsp., 1999; Willinger i wsp., 2002).

Interesujące wyniki uzyskano także w odniesieniu do osób używających narkotyki. Badania pod kierunkiem Hornowskiej (2003) wskazują, że u osób młodych ($n=56$) używających regularnie marihuanę i inne narkotyki w porównaniu z osobami nigdy ich nie używającymi występuje wyższe poszukiwanie nowości, niższa wytrwałość i samokierowanie. Chodkiewicz (2007) badał licealistów i studentów ($n=203$). Osoby mające za sobą próby z narkotykami w porównaniu z tymi, którzy nigdy ich nie próbowali charakteryzowały się wyższym poszukiwaniem nowości, niższym unikaniem szkody i niższą skłonnością do współpracy. Okazało się również, że młodzi ludzie zażywający często narkotyki (dwa razy w miesiącu i czę-

ściej) w porównaniu z zażywającymi sporadycznie przejawiają wyższe poszukiwanie nowości i niższą wytrwałość.

Dotychczasowe badania dotyczące picia alkoholu przez młodych ludzi przy zastosowaniu TCI prowadzone były głównie na adolescentach lub osobach już uzależnionych a wyniki analizowano łącznie dla mężczyzn i kobiet. Nie wiele jest doniesień dotyczących stosowania tej niezwykle obiecującej i wysoce diagnostycznej metody w odniesieniu do studentów, choć wykazano, że osoby studiujące intensywniej piją alkohol i częściej upijają się niż inni w tym samym wieku (NIAA, 1995, 2002; Johnson, Malley i Bachman, 1996). Analizując literaturę przedmiotu zauważyć można, że stale poszukiwane są czynniki powiązane z nadużywaniem alkoholu przez tę grupę młodych ludzi, aby na ich podstawie móc konstruować skuteczne programy profilaktyczne (m.in. Aas i wsp., 1995; Benton i wsp., 2008; Martens i wsp., 2008). Wydaje się, iż badania przy użyciu TCI mogą wydatnie w tym pomóc. Interesujące wydaje się również oddzielne porównanie uzyskanych wyników u kobiet i mężczyzn. Kobiety i mężczyźni różnią się bowiem z jednej strony wieloma wymiarami temperamentu i charakteru, z drugiej sposobem obchodzenia się z alkoholem (m.in. Hornowska, 2003; Chodkiewicz, 2006; Lemke i wsp., 2008).

METODA BADAWCZA

CEL BADAŃ

Celem podjętych badań było określenie zależności między cechami temperamentalnymi i charakterologicznymi w ujęciu R. Cloningera a nadużywaniem alkoholu przez studiujące kobiety i studiujących mężczyzn.

GRUPA BADANA ORAZ TECHNIKI BADAWCZE

Badaniami objęto 278 osób – 156 kobiet i 122 mężczyzn studentów pierwszego roku dwóch łódzkich uczelni wyższych – Uniwersytetu i Uniwersytetu Medycznego. Studenci studiów dziennych wymienionych uczelni podzieleni są na 20-30 osobowe grupy laboratoryjne (ćwiczeniowe). Do badań wylosowano po pięć grup ćwiczeniowych z każdej uczelni (łącznie dziesięć grup). Badania, za zgodą osób prowadzących zajęcia, przeprowadzono w ich trakcie. Nauczyciele akademicy nie byli obecni w czasie wypełniania kwestionariuszy. Zapewniono również pełną anonimowość (po zebraniu ankiet były one przez osoby prowadzące badania zaklejane w specjalnych kopertach w obecności studentów). Łącznie przebadano 290 osób. Po odrzuceniu kwestionariuszy, które zawierały istotne braki, do dalszych analiz zakwalifikowano wyniki 278 osób. Wiek badanych wahał się od 19 do 24 lat. Średnia wieku badanych osób wynosiła 19.9 roku ($SD=1.89$). Nie zanotowano istotnych różnic pomiędzy średnimi wieku badanych kobiet i mężczyzn oraz osób studiujących w obydwu uczelniach.

METODY BADAŃ

W badaniach zastosowano:

1. Kwestionariusz Temperamentu i Charakteru TCI R. Cloningera w polskiej adaptacji Hornowskiej (2003). Kwestionariusz składa się z 240 twierdzeń, na które osoba badana odpowiada: prawda lub fałsz. 14 pozycji kwestionariusza nie wchodzi do żadnej ze skal i stanowi podstawę do określenia prawdopodobieństwa wystąpienia zaburzeń osobowości. TCI mierzy takie wymiary temperamentu jak: poszukiwanie nowości (aktywne reagowanie na nowe bodźce), unikanie szkody (hamowanie działań w odpowiedzi na bodźce negatywne), uzależnienie od nagrody (podtrzymywanie zachowania w odpowiedzi na wzmocnienia pozytywne), wytrwałość (zdolność do samodzielnego podtrzymywania aktywności) oraz wymiary charakteru: samokierowanie (zdolność do kontroli własnego zachowania), skłonność do współpracy (zdolność do akceptacji zachowań innych osób) i autotranscendencję (wymiar związany z duchowością – poczucie danej osoby, że jest częścią wszechświata). Oprócz wymienionych 7 wymiarów głównych TCI składa się również z 24 podwymiarów.
2. Kwestionariusz „Moje Zachowania” Juczyńskiego, Chodkiewicza i Pisarskiego (2001). W kwestionariuszu tym pytania dotyczące używania alkoholu dotyczyły: częstotliwości picia w ostatnim miesiącu osobno piwa, wina i wódki (możliwe odpowiedzi od 1- nie piję piwa/wina/wódki do 4- piłem/lam cztery razy i więcej), przeciętnej jednorazowej ilości wypijanego piwa (odpowiedzi od 1- nie piję piwa do 4 – piję cztery kufle/butelki .5 l. i więcej), wina (odpowiednio- 1 – nie piję wina do 4- piję cztery lampki i więcej), wódki (1- nie piję wódki do 4- piję cztery „setki” i więcej), upijania się w ostatnim roku, przerw w pamięci występujących po wypiciu alkoholu („urwania filmu”)

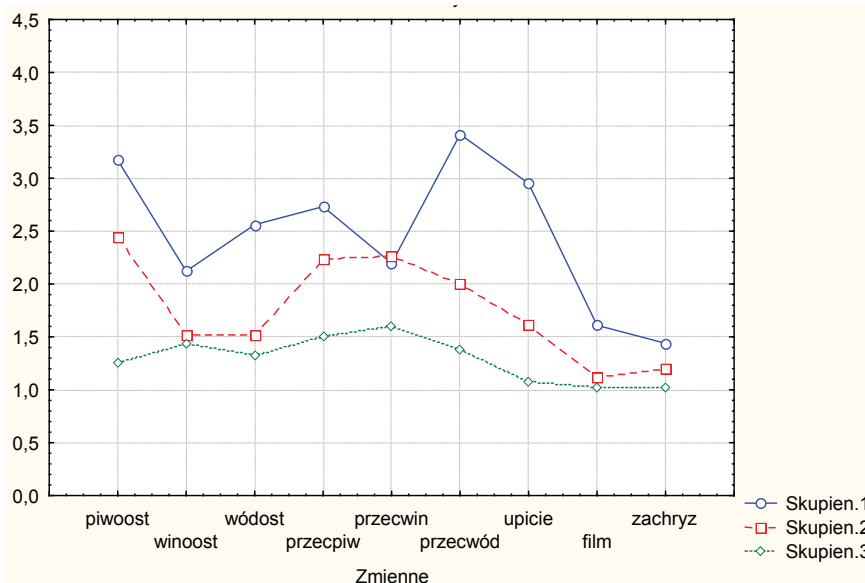
i podejmowania pod wpływem alkoholu zachowań ryzykownych takich jak bójka, agresja, niechciana aktywność seksualna, prowadzenie pojazdu (możliwe odpowiedzi na wszystkie te pytania od 1- nie zdarzyło się do 4- kilkanaście razy i więcej). Kwestionariusz „Moje Zachowania” był już stosowany zarówno w badaniach młodzieży licealnej, jak i studentów (Juczyński, Chodkiewicz i Pisarski, 2001; Chodkiewicz i Juczyński, 2002; Chodkiewicz, 2006, 2007).

WYNIKI BADAŃ

W analizach statystycznych wykorzystano program Statistica 6. W celu wyodrębnienia podgrup, które byłyby homogeniczne ze względu na używanie alkoholu zastosowano analizę skupień metodą *k*-średnich. Wyróżniono dla każdej z płci trzy skupienia. Zastosowano również analizę wariancji w celu porównania wyodrębnionych skupień w odniesieniu do wyróżnionych przez Cloningera wymiarów i podwymiarów temperamentu i charakteru.

TEMPERAMENT I CHARAKTER W UJĘCIU CLONINGERA A NADUŻYWANIE ALKOHOLU PRZEZ KOBIETY

Rycina 1 przedstawia trzy wyodrębnione skupienia w odniesieniu do kobiet. Studentki należące do skupienia pierwszego ($n=49$) przyznają się do częstego picia w miesiącu poprzedzającym badanie, znacznej przeciętnej ilości alkoholu (głównie piwa i wódki) oraz częstego upijania się. W grupie tej również częściej niż w pozostałych występuje zjawisko „urywania się filmu” po wypiciu alkoholu oraz podejmowania pod jego wpływem zachowań ryzykownych. Sposób obchodzenia się z alkoholem przez osoby należące do tej grupy może więc wskazywać na jego nad-

Ryc. 1. Trzy grupy wyróżnione na podstawie wyników Kwestionariusza „Moje Zachowania” – kobiety

używanie. Z kolei osoby należące do skupienia trzeciego ($n=51$) piją niewielkie ilości alkoholu i praktycznie nie występują u nich objawy wskazujące na możliwość jego nadużywania.

Jak pokazuje Tabela 1 wyodrębnione skupienia różnią się statystycznie istotnie wszystkimi aspektami dotyczącymi kontaktów z alkoholem.

Po wyodrębnieniu podgrup kobiet różniących się sposobem obchodzenia się z alkoholem sprawdzono, któ-

re wymiary i podwymiary temperamentu i charakteru różnicują wyodrębnione skupienia. Wyniki przedstawia Tabela 2. Przedstawiono w niej jedynie te zmienne, co do których zanotowano występowanie statystycznie istotnych różnic.

Jak pokazuje Tabela 2 wyodrębnione skupienia różnią się dwoma z czterech wymiarów temperamentu (oraz licznymi ich podwymiarami) i tylko jednym podwymiarom jednego z trzech wymiarów głównych charakteru.

Tabela 1

Porównanie trzech skupień wyodrębnionych na podstawie pytań dotyczących picia alkoholu kwestionariusza „Moje Zachowania” – kobiety (źródło: badania własne)

	Skupienie 1 N=34		Skupienie 2 N=38		Skupienie 3 N=40		ANOVA	
	M	SD	M	SD	M	SD	F	p<
piwo – ostatni miesiąc	3.17	.86	2.44	.61	1.25	.44	110.71	.001
wino – ostatni miesiąc	2.12	1.10	1.52	.65	1.44	.60	10.09	.001
wódka – ostatni miesiąc	2.56	.92	1.52	.58	1.33	.55	42.27	.001
piwo – przeciętnie	2.73	.59	2.24	.52	1.51	.57	58.18	.001
wino – przeciętnie	2.20	1.12	2.26	.83	1.60	.71	8.83	.001
wódka – przeciętnie	3.41	.71	2.00	.88	1.38	.62	89.79	.001
upijanie się	2.95	.84	1.62	.78	1.07	.33	95.90	.001
przerwy w pamięci po alkoholu	1.61	.83	1.12	.33	1.02	.13	18.85	.001
zachowania ryzykowne pod wpływem alkoholu	1.44	.74	1.20	.53	1.02	.13	8.02	.001

Tabela 2

Porównanie trzech skupień pod względem różnicujących wymiarów i podwymiarów Kwestionariusza TCI – kobiety (źródło: badania własne)

	Skupienie 1 N=49		Skupienie 2 N=56		Skupienie 3 N=51		ANOVA		
	M	SD	M	SD	M	SD	F	p<	
poszukiwanie nowości (PN)	26.24	4.95	21.90	6.40	18.93	5.46	19.56	.001	1>2 1>3 2>3
ciekawość (PN1)	7.00	2.28	6.70	2.32	5.36	.60	7.93	.001	1>3 2>3
impulsywność (PN2)	5.68	2.08	4.42	2.30	3.91	.55	9.02	.001	1>2 1>3
ekstrawagancja (PN3)	7.22	1.51	5.82	2.53	5.02	.57	11.96	.001	1>2 1>3
nieuporządkowanie (PN4)	6.41	1.69	4.96	1.95	4.58	.71	12.90	.001	1>2 1>3
unikanie szkody (US)	14.07	6.69	18.58	6.37	21.45	.62	15.99	.001	1<2 1<3
pesymizm (US1)	9.93	2.62	5.90	2.35	6.20	.33	11.45	.001	1<2 1<3
lęk przed niepewnością (US2)	2.90	1.66	4.80	1.92	5.18	.13	24.13	.001	1<2 1<3
męczliwość (US4)	3.22	2.21	3.90	2.50	5.04	.13	7.00	.001	1<3 2<3
wyrozumiałość (SW4)	6.22	2.46	7.62	2.15	7.49	.13	4.56	.001	2>1 3>1

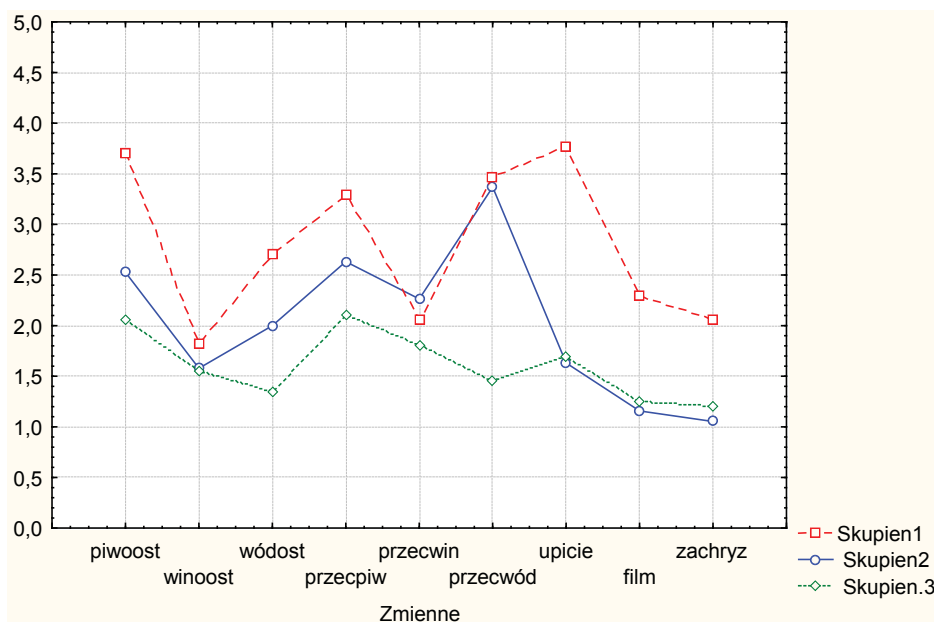
Na uwagę zasługuje fakt, iż wyniki kobiet należących do pierwszego skupienia (pijących najbardziej ryzykownie) w zakresie większości analizowanych zmiennych różnią się istotnie statystycznie w porównaniu z wynikami osób przynależnych zarówno do drugiego, jak i trzeciego skupienia.

Próbując dokonać analizy psychologicznej osób z skupienia pierwszego zauważyć można, iż poszukują one wrażeń, są ciekawe świata, źle tolerują monotonię, są impulsywne, skłonne do podejmowania ryzyka, niekonwencjonalne, wybuchowe, niezorganizowane i porywcze (wysokie wyniki w poszukiwaniu nowości), ale jedno-

cześnie optymistyczne, beztróskie, pewne siebie w sytuacjach społecznych, aktywne, łatwo adaptujące się, energiczne i dynamiczne (niskie wyniki w unikaniu szkody). Osoby te mogą być jednak mało wyrozumiałe i skłonne do działań odwetowych (niska wyrozumiałość).

TEMPERAMENT I CHARAKTER W UJĘCIU CLONINGERA
A NADUŻYWANIE ALKOHOLU PRZEZ MĘŻCZYZN

Analogiczne jak w odniesieniu do kobiet procedury zastosowano w odniesieniu do mężczyzn. Rycina 2 przedstawia wyodrębnione skupienia, Tabela 3 różnice w odniesieniu

Ryc. 2. Trzy grupy wyróżnione na podstawie Kwestionariusza Moje Zachowania – mężczyźni

Tabela 3

Porównanie trzech skupień wyodrębnionych na podstawie pytań dotyczących picia alkoholu kwestionariusza „Moje Zachowania” – mężczyźni (źródło: badania własne)

	Skupienie 1 N=34		Skupienie 2 N=38		Skupienie 3 N=40		ANOVA	
	M	SD	M	SD	M	SD	F	p<
piwo – ostatni miesiąc	3.17	.58	2.53	.89	2.05	.75	45.76	.001
wino – ostatni miesiąc	1.82	.94	1.58	.68	1.55	.75	1.29	n.i
wódka – ostatni miesiąc	2.71	1.03	2.00	.93	1.35	.48	24.19	.001
piwo – przeciętnie	3.29	.58	2.63	.67	2.10	.63	32.84	.001
wino – przeciętnie	2.06	1.01	2.26	.92	1.80	.88	2.40	n.i
wódka – przeciętnie	3.47	.93	3.37	.75	1.45	.50	91.71	.001
upijanie się	3.76	.96	1.63	.75	1.70	.91	68.20	.001
przerwy w pamięci po alkoholu	2.29	1.03	1.16	.37	1.25	.44	32.33	.001
zachowania ryzykowne pod wpływem alkoholu	2.06	1.01	1.05	.23	1.20	.61	22.73	.001

do obchodzenia się z alkoholem występujące między wyodrębnionymi skupieniami, a Tabela 4 różnice w wymiarach i podwymiarach temperamentu i charakteru.

Jak pokazują Rycina 2 oraz Tabela 3 studenci należący do pierwszego skupienia ($n=34$) piją najbardziej intensywnie, często upijają się, często występują u nich również przerwy w pamięci po wypiciu alkoholu oraz zachowania ryzykowne pod jego wpływem. Osoby należące do tej grupy piją więc najbardziej ryzykownie. Jednocześnie picie wina nie różnicuje wyodrębnionych skupień.

Porównując otrzymane u mężczyzn skupienia pod kątem wymiarów i podwymiarów wyróżnionych w Kwestionariuszu TCI (Tabela 4) i porównując uzyskane wyniki z wynikami kobiet (Tabela 2) zauważyć można większy u mężczyzn udział zmiennych charakterologicznych wśród czynników różnicujących skupienia (dwa główne wymiary). Interesujące jest także, że w odniesieniu do wyników Kwestionariusza TCI w skupieniach wyróżnionych u mężczyzn w porównaniu z kobietami występuje znacznie mniej statystycznie istotnych różnic.

Charakteryzując psychologiczne osoby ze skupienia pierwszego zauważyć można, że młodzi, pijący ryzykownie mężczyźni odznaczają się porywcznością, wybuchowością, wysoką podatnością na frustrację i niezorganizowaniem (wysokie wyniki w podskali nieuporządkowanie), nieśmiałością, dużą wrażliwością na przeszkody w realizacji celów, niskim poziomem ambicji (niska wytrzymałość), trudnościami z kontrolą, regulacją i dostosowaniem do sytuacji własnego zachowania, zewnątrzsterownością, niskim poziomem odpowiedzialności, niezaradnością, biernością, brakiem inicjatywy, niedojrzałością, nieakceptowaniem siebie (niskie samokierowanie), trudnościami z akceptacją zachowań innych a także skłonnością do manipulowania otoczeniem i interesownością (niska skłonność do współpracy). Również skala zaburzeń osobowości istotnie różnicuje wyróżnione skupienia.

OMÓWIENIE WYNIKÓW BADAŃ

W prezentowanych badaniach dokonano analizy związków między zmiennymi temperamentalnymi i charakterologicznymi w ujęciu Roberta Cloningera a nadużywaniem alkoholu przez studiujących mężczyzn i kobiety. Uzyskane wyniki wskazują, iż jedynie u kobiet udało się potwierdzić

wymiar poszukiwania nowości jako czynnik ryzyka nadużywania alkoholu. U obydwu płci z nadużywaniem alkoholu powiązany jest natomiast jeden podwymiar poszukiwania nowości – nieuporządkowanie (PN4). Wspólne dla nadużywających alkoholu studentów i studentek jest więc angażowanie się we wszystko co nowe i nieznanne, pobudliwość, łatwa utrata panowania nad sobą, złość i gniew w sytuacji frustracji. Między kobietami i mężczyznami występują natomiast znaczące różnice – intensywnie pijące studentki charakteryzują się niskim unikaniem szkody (beztroska, odwaga, optymizm, swoboda towarzyska), czego nie zaobserwowano u mężczyzn. Natomiast u nadużywających alkoholu studentów, inaczej niż w grupie kobiet zanotowano istotnie niższe w porównaniu z pozostałymi podgrupami wyniki w wymiarze temperamentalnym – wytrzymałość oraz wymiarach charakterologicznych – samokierowaniu i skłonności do współpracy. Przemawia to za nieśmiałością, niedojrzałością, brakiem wiary we własne siły, podatnością na zewnętrzne naciski, minimalizmem, niskim poziomem aktywności i silną koncentracją na sobie intensywnie pijących młodych mężczyzn. Ponadto, u nadużywających alkoholu mężczyzn mogą występować zaburzenia osobowości. Uogólniając otrzymane wyniki można więc postawić ostrożną hipotezę, iż młode, nadużywające alkoholu kobiety kierują się w swoim piću tendencjami raczej eksploracyjnymi i towarzyskimi, mężczyźni natomiast tendencjami kompensacyjnymi, związanymi z czynnikami sytuacyjnymi lub naciskami otoczenia. Za powyższym wnioskiem zdają się przemawiać również wyniki uzyskane przez Hornowską (2003), która w procesie adaptacji TCI porównała uzyskane w Kwestionariuszu wyniki z wynikami Inwentarza Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae. Wykazano między innymi, że poszukiwanie nowości skorelowane jest dodatnio, a unikanie szkody ujemnie z ekstrawersją i otwartością na doświadczenia, a wymiary wytrzymałości, samokierowania i skłonności do współpracy wykazują ujemne związki z neurotyzmem. O tym, że obie tendencje (eksploracyjna i kompensacyjna) mogą być powiązane z nadużywaniem alkoholu mogą świadczyć badania przy użyciu NEO-FFI dotyczące roli czynników osobowościowych w nadużywaniu alkoholu przez młodych dorosłych ($n=1666$) przeprowadzone przez Cooper i wsp. (2000). Autorzy wykazali, iż zarówno neurotyzm jak i ekstrawersja sprzyjają nadużywaniu alkoholo-

Tabela 4

Porównanie trzech skupień pod względem różnicujących wymiarów i podwymiarów Kwestionariusza TCI – mężczyźni (źródło: badania własne)

	Skupienie 1 N=34		Skupienie 2 N=38		Skupienie 3 N=40		ANOVA		
	M	SD	M	SD	M	SD	F	p<	
nieuporządkowanie (PN4)	6.52	2.09	5.00	2.37	5.05	1.88	5.96	.001	1>2, 3
wytrzymałość (W)	3.76	2.08	4.05	1.90	4.80	1.59	3.14	.05	1<3
samokierowanie (S)	20.60	7.19	24.10	7.12	25.20	7.10	4.08	.02	1>2, 3
skłonność do współpracy (SW)	25.41	6.73	30.05	7.74	28.85	6.35	4.24	.02	1>2, 3
zaburzenia osobowości (PN4)	8.41	1.77	6.52	2.40	7.25	2.30	6.69	.001	1>2, 3

lu, jednakże w odmienny sposób: u osób neurotycznych alkohol jest traktowany jako sposób radzenia sobie z negatywnymi emocjami, u ekstrawertycznych jako sposób wzmacniania doświadczeń pozytywnych. Być może więc podobna zależność dotyczy analizowanych zmiennych temperamentalnych i charakterologicznych, na co odpowiedź powinny przynieść dalsze badania i tworzone na ich podstawie wielowymiarowe modele osobno dla każdej z płci.

Powszechnie wiadomo, że nie wszystkie osoby, które intensywnie piją alkohol w okresie młodości uzależniają się od niego (por. Zucker i wsp., 2000; Lindenmeyer, 2001). Na podstawie przeprowadzonych badań nie można stwierdzić, która konfiguracja cech temperamentalnych i charakterologicznych (występująca u mężczyzn czy u kobiet) jest bardziej diagnostyczna w odniesieniu do dalszego, ewentualnego rozwoju problemów alkoholowych – potrzebne są badania podłużne. Gdyby jednak otrzymana zależność znalazła potwierdzenie w kolejnych badaniach można oczekiwać, że to mężczyźni będą bardziej narażeni na rozwój poważnych problemów alkoholowych. Badania Martensa i wsp. (2008) wykazały bowiem, że najwięcej głębokich problemów wynikających z używania alkoholu występuje u studentów przeżywających często negatywne stany emocjonalne oraz stosujących strategie radzenia sobie ze stresem za pomocą alkoholu. Dodatnią korelację między intensywnością picia a oczekiwaniami związanymi ze zmniejszającym zahamowania, rozluźniającym i redukującym stres działaniem alkoholu wykazano również w badaniach Smitha i Goldmana (1994) oraz Wechslera i wsp. (1994).

Porównując uzyskany w prezentowanych badaniach wynik z wyodrębnionymi przez Cloningera (1987; Cloninger, Sigvardson i Bohum, 2000) typami alkoholizmu nasuwa się interesująca refleksja. Otóż zgodnie z tą typologią I typ alkoholizmu skupiał częściej kobiety, początek intensywnego picia występował późno (po 25 roku życia), jednocześnie występowały u nich zaburzenia nerwicowe i depresje, a osoby te charakteryzowały się m.in. niskim poszukiwaniem nowości i wysokim unikaniem szkody. Do II typu alkoholizmu natomiast należeli głównie mężczyźni z dużym obciążeniem rodzinnym, którzy nadużywanie alkoholu rozpoczęli wcześniej (przed 25 r.ż) charakteryzujący się między innymi wysokim poszukiwaniem nowości i niskim unikaniem szkody. Uzyskane w tym badaniu wyniki pokazują natomiast, że to nadużywające kobiety, a nie mężczyźni charakteryzuje wysokie poszukiwanie nowości i niskie unikanie szkody. Oczywiście nadużywanie alkoholu nie jest tożsame z uzależnieniem, ponadto osoby badane nie mają skończonego 25 roku życia, jednak otrzymaną tendencję należy uznać za zaskakującą, także w świetle innych badań pokazujących, że młode kobiety często piją duże ilości alkoholu aby radzić sobie z lękiem, przygnębieniem i poczuciem niskiej wartości (Thombs, Beck i Mahoney, 1993). Zjawisko to wymaga na pewno dalszych badań.

Analizując uzyskane wyniki rodzą się pytania o działania profilaktyczne prowadzone w odniesieniu do studen-

tów: czy powinny one być takie same dla mężczyzn i kobiet i czy będą wówczas równie skuteczne? Clayton i wsp. (1991) wykazali, że skuteczność programu profilaktycznego dla nastolatków skoncentrowanego na wzmacnianiu poczucia własnej wartości i umiejętności podejmowania decyzji zależała od poziomu zapotrzebowania na stymulację osób w nim uczestniczących. W piśmiennictwie istnieją sugestie, by różnicować programy profilaktyczne dla młodych kobiet i mężczyzn, ale nie ma badań dotyczących takich oddziaływań i szczegółowych postulatów czym miałyby się różnić (IX Rap. Specjalny dla Kongresu USA, 2002). Jeśliby w powtórzonych badaniach otrzymano wyniki zbliżone do prezentowanych interesujące byłoby podjęcie próby takiego różnicowania – przykładowo u młodych pijących intensywnie kobiet oddziaływania mogłyby być skoncentrowane na pomocy w znalezieniu innych źródeł zaspakajania wysokiej potrzeby stymulacji, podczas gdy nadużywający alkoholu mężczyźni potrzebowaliby raczej pomocy w rozwiązywaniu problemów, radzeniu sobie ze stresem, podejmowaniu decyzji, asertywności oraz podnoszeniu poczucia własnej wartości.

Ograniczeniem prezentowanych badań jest nieuwzględnienie kontekstu społecznego związanego z pićciem, wzorców przekazywanych przez rodziców i rówieśników oraz środków masowego przekazu, co ma istotne znaczenie dla tworzenia się temperamentalnych czynników ryzyka (por. Strelau, 2001, 2006). Istnieje również potrzeba sprawdzenia czy otrzymane zależności występują u młodych osób z wykształceniem zawodowym i podstawowym. Badania Okulicz-Kozaryn (2003) wykazały na przykład, że mężczyźni z wyższym wykształceniem istotnie częściej niż inni piją lekkie alkohole (np. wino) i to w mniejszych ilościach, podczas gdy mężczyźni którzy studiów nie ukończyli chętniej wybierają wódkę lub piwo, piją również więcej. Wyników nie można więc uogólniać na całą populację młodych osób.

LITERATURA

- Aas, E., Klepp, K., Laberg, J.C., Aaro, L.E. (1995). Predicting adolescents intentions to drink alcohol: outcome expectancies and self-efficacy. *Journal of Studies on Alcohol*, 61, 5, 293–299.
- Benton, S.L., Downey, R.G., Glider, P.J., Benton, S.A. (2008). College Students' Norm Perception Predicts Reported Use of Protective Behavioral Strategies for Alcohol Consumption. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 69, 859–865.
- Chen, K., Kandel, D.B. (1995). The natural history of drug use from adolescence to the mid-thirties in a general population sample. *American Journal of Public Health*, 85, 1, 41–47.
- Chodkiewicz, J. (2006). Picie alkoholu oraz wiedza o jego działaniu wśród studentów łódzkich szkół wyższych. *Alkoholizm i Narkomania*, 19, 2, 107–121.
- Chodkiewicz, J. (2007). Zazywanie narkotyków przez młodzież. Znaczenie czynników temperamentalnych i charakterologicznych. *Wychowanie na co dzień*, 10–11, 17–21.
- Chodkiewicz, J., Juczyński, Z. (2002). Problem używania środków psychoaktywnych przez młodzież. *Alkoholizm i Narkomania*, 154, 409–420.

- Clarc, W.B., Hilton, M.E. (1991). *Alcohol in America: Drinking practices and problems*. New York: State University of New York Press.
- Clayton, R.R., Catarello, A., Day, L.E., Walden, K.P. (1991). Persuasive communication and drug prevention: An evaluation of the DARE program. W: L. Doholey, H.E. Sypher, W.J., Bukoski (red.), *Persuasive communication and drug abuse prevention* (s. 295–313). New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cloninger, C.R. (1986). A unified biosocial theory of personality and its role in the development of anxiety states. *Psychiatric Developments*, 3, 167–226.
- Cloninger, C.R. (1987). A systematic method for clinical description and classification of personality variations. *Archives of General Psychiatry*, 44, 573–588.
- Cloninger, C.R. (1997). A psychobiological model of personality and psychopathology. *Journal of Psychosomatic Medicine*, 37, 2, 91–102.
- Cloninger, C.R., Svrakic, D.M., Przybeck, T.R. (1993). A psychobiological model of temperament and character. *Archives of General Psychiatry*, 50, 975–990.
- Cloninger, C.R., Sigvardson, S., Bohman, M. (2000). Typ I i typ II alkoholizmu – uaktualnienie badań. W: PARPA: *Typologia alkoholizmu* (s. 50–65). Warszawa: PARPA.
- Cooper, M.L., Agocha, V.B., Sheldon, M.S. (2000). A Motivational Perspective on Risky Behaviors: The Role of Personality and Affect Regulatory Processes. *Journal of Personality*, 68, 6, 1059–1088.
- Galen, L.W., Henderson, M.J., Whitman, R.D. (1996). The utility of novelty seeking, harm avoidance, and expectancy in the prediction of drinking. *Addictive Behavior*, 22, 93–106.
- Grant, B.F., Harford, T.C., Dawson, D.A., Chou, P., Dufour, M., Pickering, R. (1994). Prevalence of DSM-IV alcohol abuse and dependence: United States. *Alcohol Health & Research Word* 18, 3, 243–248.
- Hornowska, E. (2003). *Temperamentalne uwarunkowania zachowania*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Horvath, P., Zuckerman, M. (1993). Sensation seeking, risk appraisal, and risky behavior. *Personality and Individual Differences*, 14, 41–52.
- Johnson, L.D., O'Malley, P.M., Bachman, L.G. (1996). National survey results of drug use from the monitoring the future study, 1975–1994, tom II: *College Students and Young Adults*. Rockville: National Institute on Drug Abuse.
- Juczyński, Z., Chodkiewicz, J., Pisarski, A. (2001). *Zachowania ryzykowne i szkodliwe dla zdrowia dzieci i młodzieży*. Łódź: Wydział Zdrowia UMŁ.
- VIII Raport Specjalny dla Kongresu USA* (1995). Warszawa: PARPA.
- IX Raport Specjalny dla Kongresu USA* (2002). Warszawa: PARPA.
- Lemke, S., Schutte, K.K., Brennan, P.L., Moos, R.L. (2008). Gender Differences in Social Influences and Stressors Linked to Increased Drinking. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs* 69, 695–702.
- Lindenmeyer, J. (2001). *Der springende Punkt*. Lengerich: Pabst Science Publishers.
- Martens, M.P., Neighbors, C., Lewis, M.A., Lee, Ch., Oster-Aaland, L., Larimer, M.E. (2008). The roles of negative affect and coping motives in the relationship between alcohol use and alcohol-related problems among college students. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 69, 412–419.
- Meszaros, K., Lenzinger, E., Hornik, K., Fureder, T., Willinger, U., Fischer, G., Schonbeck, G., Aschauer, H.N. (1999). The tridimensional personality questionnaire as a predictor of relapse in detoxified alcohol dependents. *Alcoholism – Clinical and Experimental Research* 23, 3, 483–486.
- Miklewska, A., Miklewska, A. (2000). Związek temperamentu z zachowaniami agresywnymi i zagrożeniem uzależnieniem od alkoholu w świetle regulacyjnej teorii temperamentu J. Strelaua: Sprawozdanie z badań. *Przegląd Psychologiczny*, 43, 2, 173–190.
- National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism* (1995). *Alcohol Alert*, VII, 29.
- National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism* (2002). *Alcohol alert*, za: Kurza, K. Zmiana sposobu picia w kampusach.
- Okulicz-Kozaryn, K. (2003). Picie alkoholu i oczekiwania z tym związane u kobiet i mężczyzn w związkach małżeńskich. *Alkoholizm i Narkomania*, 16, 1–2, 69–86.
- Quigley, L., Marlatt, G. (2000). Picie alkoholu wśród ludzi dorosłych w młodym wieku. *Alkohol a Zdrowie*, 25, 112–125.
- Smith, G.T., Goldman, M.S. (1994). Alcohol expectancy theory and the identification of high-risk adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 4, 2, 229–247.
- Strelau, J. (2001). *Psychologia temperamentu*. Warszawa: PWN.
- Strelau, J. (2006). *Temperament jako regulator zachowania z perspektywy półwiecza badań*. Gdańsk: GWP.
- Syrek, Sz., Pelka-Wysiecka, J., Kucharska-Mazur, J., Szna-bowicz, M., Samochowiec, J. (2007). Różnice w wymiarach osobowości oceniane inwentarzem TCI: Anonimowych Alkoholików, pacjentów hospitalizowanych z rozpoznaniem ZZA i grupą kontrolną. *Wiadomości Psychiatryczne*, 10, 1, 13–19.
- Thombs, D.J., Beck, K.J., Mahoney, C.A. (1993). Effects of social context and gender on drinking patterns of young adults. *Journal of Counseling Psychology*, 40, 115–119.
- Wechsler, H., Davenport, A., Dowdall, G., Moeykens, B., Castillo, S. (1994). Health and behavioral consequences of binge drinking in college: A national survey of students at 140 campuses. *Journal of the American Medical Association*, 272, 21, 1672–1677.
- Willinger, U., Lenzinger, E., Hornik, K., Fischer, G., Schonbeck, G., Aschauer, H., Meszaros, K. (2002). European flvoxamine in alcoholism study group. Anxiety as a predictor of relapse in detoxified alcohol dependent patients. *Alcohol*, 37, 6, 609–612.
- Zucker R.A., Ellis D.A., Bingham C.R., Fitzgerald H.E. (2000). Rozwój podtypów alkoholizmu W: PARPA: *Typologia alkoholizmu* (s. 118–139). Warszawa: PARPA.
- Zuckerman, M. (1994a). Impulsive unsocialized sensation seeking: The biological foundations of a basic dimension of personality. W: J.E. Bates, T.D. Wachs (red.), *Temperament: Individual differences at the interface of biology and behavior* (s. 219–255). Washington: American Psychological Association.
- Zuckerman, M. (1994b). *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. Cambridge: University Press.